

DEVELOPMENT OF VOCATIONAL QUALIFICATIONS IN THE FIELD OF TOURISM IN BULGARIA

Abstract: The article presents a brief overview of the development of Vocational Education and Training in the countries of Eastern Europe since the fall of socialism. Changes in government policy over the years towards vocational education in EU countries and Bulgaria, in particular, are discussed. The national context and framework within which education and training for the tourism business has developed are presented, its strengths and weaknesses being emphasized. The focus is on the way this qualification framework influences curricula development providing open access of the labour force to further qualification in this field.

Keywords: vocational training for tourism, skills and competences, vocational qualifications, employment, labour force

Authors information:

Svetla Nedeva

PhD student

at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

✉ svetla.nedeva@abv.bg

🌐 Bulgaria

Chavdar Sotirov

Assoc. prof. PhD

Dean at Pedagogical Faculty

at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

✉ ch.sotirov@shu.bg

🌐 Bulgaria

Въведение

Туризмът в наше време се разглежда като най-бързо развиващата се индустрия в осигуряването на работни места, улесняването на международната търговия и генериране на просперитет в световен мащаб. Адаптирането на туристическата дейност към глобализацията и новите потребности на пазара изисква допълнителни усилия за подобряване на професионалните умения на работещите в сектора и насърчаване на трансграничната мобилност. Особено внимание се отделя на адаптиране на персонала към новите технологии и изграждане на умения за удовлетворяване, и дори надхвърляне, очакванията на клиента. Икономиката на преживяванията е особено валидна за туризма, където събитията, пораждащи положителни емоции, мотивират пътуванията на хората.

Туристическата индустрия има водещ принос за икономиките на значителна част от държавите-членки на Европейския съюз, особено тези, разположени по Средиземноморското и Черноморско крайбрежие. Така например, в Малта общата заетост в туристическия сектор е 8%, в България – 4%, в сравнение със средно 1% в 28-те страни членки на Европейския съюз. (Euromonitor, 2014) Въпросът за кадрите в туризма обхваща по същество голяма работна сила и е от решаващо значение за поминъка на значителен брой семейства. За съжаление, все по-бързо се увеличава броя на неквалифицираните работници и служители заети в тази сфера в момент, когато тя се опитва да отговори на настоящи и бъдещи изисквания за квалификации, умения и компетенции, съобразени с глобализацията на икономиката и бързото технологично развитие.

Туристическата индустрия е изправена не само пред жестока конкуренция на туристическите пазари в различните страни, но и все повече се засилва конкуренцията с други сектори в самите страни, и в някои подсектори на туризма, което може да се определи като "вътрешна конкуренция на пазара на труда". В резултат на това някои държави (Ирландия, Франция, Италия, Испания, Дания, например) и сектори (хотели, ресторанти, доставчици на

хранителни продукти и напитки) имат постоянно незаети, свободни работни места. (Jensen, F. 2001)

Когато се разглеждат изискванията и очакванията на бъдещите поколения към тяхната трудова кариера като цяло, тази тенденция може да се увеличи, ако не се осъзнава фактът, че сега важното е не само дали са посрещнати нуждите на туристическата индустрия от квалифициран персонал, но как туризмът отговаря на изискванията на индивида като бъдеща работна сила към неговото собствено кариерно развитие. Тази съществена промяна ще се осъществи единствено чрез по-голям акцент върху обучението и следването на най-добри практики в управлението на човешките ресурси.

На фона на повишена конкуренция по отношение на предлагане на качествени продукти и услуги повечето страни страдат от наличието на персонал с тежки пропуски в умения и опит в сферата на туризма. Липсата на квалифицирана работна ръка и тенденция на незачитане важноста на квалификациите и на по-специфични социални умения за работа с хора, както и недостатъчни инвестиции във формалното и фирмено обучение са някои от обстоятелствата, които обуславят този фактор. (Tyson, Fell, 1995)

Всички тези проблеми са отчитани от Европейските комисии при разработването на стратегии за развитието на професионалното обучение и признаването на квалификациите в различните сектори на икономиката и туризма, в това число.

Професионално образование и обучение в страните от Източна Европа - Наследството от миналото

Когато страните от Централна и Източна Европа започват да отхвърлят комунизма, по това време те имат сравнително добре развита система за професионално образование и обучение. Подобно на много институции, датиращи от комунистическия период, в системата за професионално обучение през 1989 г. се наблюдава сравнително рязък контраст между целите, които ѝ се приписват и действителното положение на реализацията на работната сила.

Основната цел тогава е да се обърне конкретно внимание на образователната политика, и в тази рамка да се даде истински приоритет на професионалното образование и обучение за развитите социалистически страни. В действителност нивото на образование в тогавашната политическа система е високо, отразяващо стремежа да се постигне демокрация чрез по-широк достъп до култура и обучение като неразделна част от политическата философия тогава. Степента на участие на държавата, като основен фактор в централизираната икономика на страната, е висока. Като цяло 80% от съответната възрастовата група на населението получават средно образование. За всеки определен сектор на дейност от икономиката има единен държавен орган отговарящ за контрола на производствената система и системата за обучение, като 80% от учениците от средните класове са насочени към техническо или професионално обучение. Този тип образование се оценява по-високо от другите (класическо, общообразователно) на фона на скалата от ценности в социалистическите страни, в сравнение с повечето западните страни, и по този начин се дава възможност на икономическите и социални организации да работят в тясно сътрудничество с индустрията.

Независимо от изразените амбиции и цели на образователната система в сферата на професионалното обучение в тези страни, тя съдържа характеристики и слабости, които отразяват тези на самата политическа и социална организация. Липсата на ресурси във всички сфери се отразяват и в социалните сектори, като резултатът е отделяне на минимални средства от националния вътрешния продукт за образование. Системата на обучение постепенно се променя, като висшето в образование постепенно развива уклон към елитизъм. Достъпът до висше образование става строго ограничен и само 8-15% от възрастовата група успява да го постигне. С годините професионалното обучение постепенно загубва своята значимост в рамките на образователната система.

През преходния период повечето от страните разбират необходимостта да модернизират своите системи за обучение. Промените трябва да включват регулаторната рамка, разработването на учебни програми и обучението и повишаване на професионалната квалификация на учители. Ефективност не се постига лесно и бързо поради радикалното

противоречие между съществуващите организационни принципи и изискванията на пазарната икономика. Тя се нуждае от гъвкавост и способност за бърза адаптация в условията на изключително бързо променящите се нужди на икономиката. Централизирана, планова, разпределена на точно определени сектори действащата система не може да отговори на тези нужди. (ЕЕС, 1994)

Тенденции за развитие на професионалното образование и обучение в страните от Източна Европа

Промените в областта на професионалното образование и обучение в страните от Източна Европа съвпадат с Европейската тенденция към единни стандарти в професионалното обучение. Разработването на национални образователни системи, с реформи в професионалното образование, прилагани вече 20 години в страните от Европейския съюз са довели до по-образована работна сила като цяло. Новите поколения са по-квалифицирани в области като чужди езици и информационни технологии, но редица сектори в икономиката, туризмът особено, страдат от липса на квалифицирана работна ръка адекватно реализираща се в новите условия, а на съществуващата ѝ липсват ключови умения за подобряването на качеството и конкурентоспособността на съответния продукт.

Системите за професионално образование в рамките на държавите-членки на ЕС са продукт на различни исторически и културни традиции. Те имат своите специфични характеристики и различия. От 1960 насам няколко комисии в ЕС разработват системи за сравняване на професиите в различните сектори и професионалното образование подготвящо кадрите за тях. Целта е да се хармонизират европейските професионални квалификации и да се улесни възможността за прехвърляне на трудовите ресурси. (Funnel, Muller, 1991)

С падането на социалистическата система се обръща внимание и на професионално образование в страните от Централна и Източна Европа. На сесия на Европейският съвет в Страсбург още през 1989 г. обучението на кадри в тези страни се изтъква като главен приоритет за разглеждане. През май 1990 г. в Торино, Италия се основава Европейска фондация за обучение, подпомагаща тези страни да развият своите политики и системи за професионално обучение.

И до сега страните от ЕС имат различни методологии и подходи към преподаването и признаването на компетенции и умения за намиране на работа. Много често това води до несъответствие между академично преподаваните дисциплини и реалните изисквания на пазара на труда. Наличието на тези пречки и несъответствия, изисква по-категорично сътрудничество с работодателите, за да се идентифицират общи решения и образователни модели, които осигуряват общ набор от умения, отговарящи на изискванията на пазара на труда.

Редица европейски проекти се занимават с анализи на различни образователни контексти и необходимите умения, създаване на хармонизирана методология за признаване на умения за намиране на работа на европейско ниво. Изтъкват се добри практики на национално равнище и се споделят успешните модели, които вече съществуват в някои страни.

В наше време кадрите търсеци реализация в различните сектори срещат трудности в това да следват официално-признати пътеки за придобиване на квалификации. Много често те развиват своите умения и придобиват квалификации на работното място, но работещите в дадена сфера трудно могат документално да докажат придобитите компетенции по време на своя професионален опит. Изниква необходимостта неформално придобитите знания и умения, придобити чрез опит в съответната сфера, също да бъдат признати за такива. (Schiaffella, E. 2010)

Експертни комисии анализират и проучват възможности за адаптирането на тези модели за трансфер към страни, където липсва ефективна методика. Основните продукти и резултатите от тези проучвания довеждат до изготвянето на системи за официално признаване на формално и неформално-придобити умения и компетенции, както и създаването на съпътстващ общ набор от показатели за качество, които да бъдат систематизирани за транснационално прилагане, а и да послужат за по-нататъшното развитие на Европейската образователна система.

Програма Леонардо да Винчи създадена още през 1995, се развива постоянно и е част от стратегията на Европейския съюз за учене през целия живот (2007 – 2013), имаща за цел насърчаване на прозрачността и признаването на компетенциите и квалификациите сред студенти и работници, с оглед улесняване на мобилността в рамките на единния пазар. Тя се занимава с необходимостта от образование и обучение в туристическия сектор за ефективна и практична система за валидиране, трансфер и признаване на уменията и компетенциите, постигнати във формален и неформален контекст, така че да може да се изрази в прехвърлими (transferable) единици, свързани с националната и европейски квалификационни рамки. (European Commission, 2013)

Преглед на професионалното образование и обучение в България

В началото на прехода Професионалното образование и обучение (ПОО), се характеризира с висока степен на централизация и е все още в начален етап на реформата. Съществуващата правна рамка не взема предвид условията на социална пазарна икономика, но се концентрира върху реформата на професионалните училища. Сред основните предизвикателства са разработването на последователна, систематична правна рамка и подобряване на институционалния капацитет. Министерството на образованието и науката тогава е отговорният орган ръководещ цялата училищна система, задаващ политиките, разпределящ бюджета и контролиращ първоначалното обучение на кадрите.

Професионалното образование и обучение се финансира от държавния бюджет, като през 1995 г. за образование се отделят около 4,7% от БВП. Министерството разпределя средствата за училищата, които имат ограничена автономия. През 1995 г. от всички публични средства за образование за професионално обучение на младите хора се изразходва една малка част. Финансирането и модернизирването на системата разчита и на спонсори, появяват се пилотни училища чрез двустранни и други международни споразумения. Тези международни споразумения и проекти имат много значителен принос за развитието на системата на професионалното образование и обучение. Пилотен проект по програма Фар стартира през 1993 г. Той е насочен към реформирането на професионално образование и обучение на ниво след завършено средно образование, преразглежда принципите за реформа на цялата система, включваща разработването на учебните програми за 5 професионални направления и преразглеждане на цялостната система на обучение след завършване на средно образование.

Туризмът е едно от направленията получаващо специален приоритет. Това полага основите за включване в по-широки проекти и програми по ФАР в 1995-96 за образование и обучение, които включват разработване на стандарти и процедури за оценяване, обучение на учители и подготвителна работа за разработването на правната рамка.

Национални приоритети

При липсата на съгласуван документ за политиката на правителствено равнище Съвета на Министерството на образованието и науката приема следните насоки за развитието на сектора на професионалното образование и обучение:

- да се разработи система за обучение на учители
- да създаде независима агенция за професионални квалификации
- да се изготви нов списък на професиите в средното и над средно професионално образование и обучение.
- да се разработят нови учебни планове отговарящи на нуждите на пазара на труда
- да се разработи модулен подход в областта на професионалното обучение. (Factsheet 1997)

Държавна политика за професионално образование в началото на прехода

Министерството на образованието и науката въвежда в експлоатация програма за разработване на бъдещата регулаторна законова рамка за Професионалното образование и обучение. През 1998 се провежда национална конференция по предложената програма, където специалисти в областта на професионалното обучение и регионални експерти дават своето мнение по регулаторната рамка, вида на предлаганите квалификации и възможността да се

изграждат нови центрове за предоставяне на професионални квалификации. Законът за регулиране на нови видове и степени на професионална квалификация влиза в сила и съответен оперативен отдел ръководи и наблюдава покриването на изискванията за одобрение на квалификационни центрове и възможности за международно сътрудничество и консултантска дейност. Бъдещата рамка визира въвеждането на модулен тип курсове и кредитната система за сертифициране и натрупване на нива на професионални квалификации.

Образование и обучение по туризъм в България.

"Развитието на туризма е диалектически обусловено от предоставяне на образование и обучение за туристическия бизнес" (Ракаджийска, 1990 г., стр. 150)

Ракаджийска (1990) разглежда историческия контекст на развитието на специалности в областта на туризма, както и естеството на техните програми. В началото на развитието на масовия туризъм се предлагат редица краткосрочни, езикови и основни професионални курсове за работа в тази сфера, взима се под внимание засилената нуждата от предоставяне на персонал за работа в новите туристически комплекси. С увеличаването на търсенето на туристически услуги и развитието на този отрасъл професионално обучение се насочва към по-теоретични аспекти.

Началото е поставено през 1963г. със създаването на първото специализирано професионално училище в курорта „Златни пясъци”, край Варна, чиято задача е да обучава квалифициран персонал за туристически предприятия. По-късно той се трансформира в престижния „Институт за международен туризъм”, предлагащ квалификация за кадри на нивото между средното училище и университетско ниво. Специалистите завършили този институт получават диплома за полувисше образование и заемат средни управленски и ръководни позиции в системата. Негов приемник е днешният Колеж по туризъм към Икономически университет, Варна, а през 1965г. в същия университет, е открита и първата в страната специалност „Икономика и организация на туризма” за кадри с висше туристическо образование.

Тъй като професионалните структури в областта на туризма се преобразуват се наблюдава разделение на институциите предлагащи обучение в туризма. Няма рязък спад в търсенето и предлагането на краткосрочните програми, но с тяхното разработване се заемат Центрове за професионално обучение изградени от самите туристически предприятия, където да се обучават кадри за нови позиции и се дава възможност за преквалификация на персонала на работното място. Новите курсисти са обикновено завършили средно училище и след успешно завършване на курсовете получават свидетелство за придобита квалификация. За след дипломната квалификация и развитие на професионалните умения на кадрите се разработват специални програми, предлагани в Икономическия университет във Варна и Института за следдипломна квалификация по туризъм в Бургас. След промените при прехода последната институция вече не съществува и редица частни фирми работещи в кооперация с бюрата по труда започват да предлагат кратки курсове за туристическата индустрия.

Бъчваров (1995) прави преглед на образованието в сферата на туризма и свободното време в годините на прехода. Той започва с изследване на наличието на квалифициран персонал и съотношението между различните нива на квалификация. Противоречиви са оценките за това дали делът на завършилите средно и над средно образование се увеличава или намалява. Неш (1994) цитира данни, че 5% от служителите в туризма са с университетско и професионалното полувисше образование, 15% са завършили професионални гимназии и около 70% са завършили общообразователно училище. В статията се допълва, че образователната структура се подобрява в сравнение с данните за 1984, които са съответно 9% и 37% от 45 000 работници след заетите в туризма. (Хаджиниколов, 1984 г. в Бъчваров 1995) Разминаването в цифрите е в резултат на добавяне на данните за служители с професии непряко свързани с туризма (здравни услуги, техническа поддръжка), но които имат не по-малко значение за развитието на туристическите услуги.

В годините на прехода 13 висши училища в България предлагат дипломи за висше образование по туризъм и области свързани с туризма. Предоставяне на курсове/специалности

свързани с туризма на ниво средно образование се осъществява в три различни вида училища. Общобразователни училища, държавни а също и частни, професионални училища и специални професионални учебни центрове. Всички те са задължават да имат и общобразователни предмети в своите учебни планове.

Отрицателната характеристика на заетостта в българския туризъм по това време е, че персоналът в туристическите предприятия застарява. Независимо от образователни достойнствата на 4-5 годишно висше образование нараства необходимостта от по-бързото предоставяне на квалифицирани служители на пазара на труда. Тази тенденция се оформя като приоритет особено за туристическата индустрия. (Ракаджийска,1990) Висшите учебни заведения, обаче, ограничени от академичните си програми, не успяват бързо да реагират на търсенето и да допуснат възможността да предлагат по-краткосрочни курсове.

Силни и слаби страни на образованието по туризъм през годините.

Слаби страни

- Анализ на учебните планове на повечето учебни заведения, подготвящи студенти по туризъм показва, че с изключение на някои професионални гимназии, обща черта е акцентът на теоретични дисциплини. Особено се набляга на традиционните методи на преподаване. Някои модули са представени твърде академично. Повечето преподаватели никога не са работили в сектора на туризма.
- Практическото обучение е по-малко значимо и необходимите съоръжения за предоставяне на качествено професионално обучение или отсъстват, или са остарели. Професионалният стаж е твърде кратък и зле организиран. Туристически предприятия обикновено избягват предлагането на студентски практики.
- Обучението не отговаря достатъчно на реалностите на пазарната икономика. Съдържанието на много от разглежданите теми е остаряло или не отразява новите промени.
- Някои образователни институции записват твърде много ученици/студенти и в същото време подценяват потенциала за предлагането на кратки курсове. Студентите постъпващи директно след средно училище, без да имат стаж в туристическия сектор нямат практически опит и са по-малко мотивирани.
- Традиционно туристическото образование в България набляга на хотелиерството и ресторантьорството и туроператорска дейност, основно за чуждестранни туристи. Почти не се предлагат специалности свързани със свободното време на местното население, възможности за спорт и други занимания през свободното време, привлекателни за съвременния вид турист търсещ по-автентични, индивидуални преживявания.

Силни страни

- Почти четири десетилетия от началото на развитието на туризма в България вече са създали благоприятна среда за неговото приемане от обществото и признаването на нуждите от професионализъм и съответното образование и обучение на кадри в този перспективен отрасъл от икономиката на страната.
- Добър интелектуален капацитет на кадрите записващи квалификационни курсове и образователни степени в туризма поради привлекателността на професиите в туризма и добрият имидж на институциите, които предлагат съответните курсове.
- Добре изградената национална мрежа от професионални учебни заведения, включително такива за обучение в специалности туризъм.
- Традиционно високата ценност на образованието в йерархията на приоритетите на българския народ. Броят на студентите обучаващи се за висше образование се е удвоил от 1989 г. насам, което също може да се обясни с високото ниво на безработица и желанието на младите хора да имат отворени възможности за бъдеща кариера.
- Институциите предлагащи обучение по туризъм методично работят по интернационализиране и хармонизиране на своите учебни програми и методи на

преподаване с тези от страните в Европейския съюз, включвайки се в няколко проекта по програми като Темпус, Британския Ноу-Хау фонд, Фар.

- Министерството на търговията и туризма, а по-късно Министерството на икономиката със своята Агенция по туризъм, работи в сътрудничество с Министерството на образованието и науката. Съответен отдел се занимава с образованието и обучението на кадри за туристическата индустрия. Новосъздаденият Съвет за образование в областта на туризма е организация с нестопанска цел, който отговаря за координиране на работата на всички институции, предоставящи курсове в областта на туризма.
- Работи се усилено по развитието и прилагането на интегрирана система от национални, социални, образователни и фирмени политики в областта на обучението и преквалификация на кадри за туристическата индустрия.

Заклучение

Туристическата индустрия, особено малките и средни предприятия, имат нужда от подобряване на общото управление, наемане на квалифициран управленския персонал, което ще повиши качеството на планиране. Устойчивото развитие на страната и социална етика трябва да бъдат неразделна част от развитието на туризма, като такива модули да бъдат застъпени в обучението на кадри, особено за работещите в публичната администрация отговаряща за туристическото планиране.

Практическият опит на кадрите вече не е достатъчен, за да останат конкурентоспособни. Променящите се структури в този сектор засилват конкуренцията на международния пазар. Дори и най-малкото предприятие е потърпевшо от законите на глобализацията.

С оглед на тези тенденции, ерата на опит "на работното място" е вече отминала. Тя трябва да се замени с повишена ангажираност и капацитет на индустрията за осигуряване на системно обучение на персонала чрез краткосрочни курсове водени от специалисти обучаващи било то в академични институции, центрове за обучение, или на работното място. Важно за заетите в туризма е да могат да повишават своята квалификация, за да имат реална възможност за кариерно развитие, както и за работодателите да използват унифицирани системи за оценяване уменията и компетенциите на кандидатите за работа. (Недева, С. 2015)

„Днес, макар и непрекъснато обругаван, туризмът е един от малкото добре работещи сектори на националната ни икономика. Заетостта, която той създава, провокира много професионални средни училища и университети да привличат студенти чрез разкриване на специалности в тази област. Успешната професионална реализация на завършилите училище по туризъм е доказателство за неговата конкурентоспособност. За да подготвят качествени кадри, учебните заведения трябва гъвкаво да отразяват променящите се характеристики и предизвикателства на туристическата практика.” (Маринов, С., 2015) Понастоящем около 129 средни училища в страната предлагат обучение по различни специалности в сферата на туризма. Официално 14 висши училища в страната предоставят обучение в професионално направление Туризъм в различните образователно-квалификационни степени и форми.

Всички тези кадри получават квалификации за формално придобити знания, а хиляди други заети в тази професионална сфера имат образователни нужди, имат неформално придобити умения и компетентности, които трябва да получат своето признание и дадат възможност за по-нататъшно надграждане. Съществуващите вече нови инструменти за валидиране (признаване) и трансфер на компетентности, придобити чрез неформално и самостоятелно учене, дават увереност на кадрите в туризма, че могат да защитят, или разширят своите квалификации и да градят последователна кариера в тази сфера, допринасяйки за развитието на сектора.

References:

1. Bachvarov, M., (1994), *The Current State of Tourism and Tourism Education in Bulgaria*, Tourism Management Journal

2. Bachvarov, M., (1994), *Tourism and Leisure Education in Bulgaria*, Report
3. EEC, (1994), *Vocational Education and Training in Central and Eastern Europe*, European Journal of Vocational Training, vol. 4.
4. Euromonitor, (2014), *Travel and Tourism in Bulgaria – Country Report*, <http://www.euromonitor.com/travel-and-tourism-in-bulgaria/report>. Дата на последен достъп – 10.11.2017
5. European Commission, (2013), *Lifelong Learning Programme*, http://ec.europa.eu/education/tools/llp_en.htm, Дата на последен достъп (Last accessed) – 11.05.2017
6. Factsheet, (1997) *Vocational Education and Training in Bulgaria*, European Journal of Vocational Training, vol. 11
7. Funnel, Muller, (1991), *Vocational Education and the Challenges of Europe*, Kogan Page
8. Hadjinikolov, H., (1984), *The Services in International Tourism*, Tourism and Recreation Bulletin, vol.9. State Department
9. Jensen, F., (2001), *Improving Training in Order to Upgrade Skills in the Tourism Industry*, http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/files/working_groups/finalreportb_june2001, Дата на последен достъп – 21.08.2015
10. Nash, I., (1994), *GNVQ Falls Victim to its Own Success*, Times Educational Supplement, March 11. UK
11. Rakadjijaska, S., (1990), *Tourism Training and Education in Bulgaria*, Annals of Tourism Research, vol. 17/1, pp. 150-153
12. Schiaffella, E., et al, (2010) *Skills and Competences for Employability in Tourism*, YES Project: Research and Analysis <http://www.adam-europe.eu/>, Дата на последен достъп (Last accessed) – 12.05.2016
13. Tyson, S & Fell, A., (1995), *A Focus on Skills, not Organizations*, People Management, pp.42-45
14. Marinov, S., (2015), *Iranski turisti napirat za morskite ni kurorti*, <http://www.monitor.bg/article?id=476508>, Data na posleden dostap – 20.08.2015
15. Nedeva, S., (2015), *Za nuzhdata ot kompetentni i kvalifitsirani kadri v turizma i vazmozhnosti za validirane na profesionalnite kvalifikatsii*, Sbornik s dokladi ot yubileyna mezhdunarodna konferentsia, Univ. izd. Nauka i iekonomika, noemvri 2015, Varna